

М. М. Назар

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник лабораторії
сучасних інформаційних технологій навчання
Інститут психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України

ЗВ'ЯЗОК СУБ'ЄКТНОЇ АКТИВНОСТІ Й ІНСТРУМЕНТАРІЮ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ЧЕРЕЗ МЕРЕЖУ ІНТЕРНЕТ

Метою дослідження є аналіз результативності формування суб'єктної активності на ґрунті використання інструментарію дистанційного навчання, що здійснюється через мережу Інтернет. Основними технологіями дистанційного навчання в дослідженні є інтернет-тренінги, що націлені на формування комунікативної компетентності. Виявлений і проаналізований зв'язок між розвитком суб'єктної активності та розвитком комунікативної компетентності, що полягає в системній взаємозалежності та когерентності їхнього формування. Осмислення теоретичних першоджерел із теми роботи, формувальний експеримент у форматі навчального тренінгового курсу, що здійснюється в мережі Інтернет на базі платформи Moodle, математичне оброблення «сирих» даних математико-статистичними методами, аналіз результатів є основними методами дослідження. Показаний есенціальний характер суб'єктної активності для розвитку комунікативної компетентності через однорідність загальних психологічних компонентів обох явищ. Навчання учасників інтернет-тренінгів із розвитку суб'єктної активності засобами формування комунікативної компетентності, які здійснюють діяльність з оволодіння вміннями та знаннями в спеціально побудованих суб'єктно орієнтованих віртуальних середовищах (т. зв. віртуальних освітніх просторах), є продуктивним і таким, що сприяє розвитку як суб'єктної активності, так і комунікативної компетентності. Доводиться суттєвий як психологічний, так і педагогічний потенціал сучасних дистанційних навчальних курсів у мережі Інтернет.

Ключові слова: Інтернет, дистанційний навчальний курс, комунікативна компетентність.

Постановка проблеми. Суб'єктна активність – одна з ключових здатностей людини перетворювати фізичну, соціальну та ментальну дійсність з урахуванням викликів адаптації до середовища, спілкування, самоствердження, самореалізації в цілому. Індивід у цій активності є не лише продуктом, визначеним дійсністю, що оточує, а реалізується як перетворювач світу, у якому він живе, розвивається, здійснює різні види діяльності. Активне розповсюдження інформаційних технологій, бурхливий розвиток електронних мереж і вільний доступ до різноманітних масивів знань створили умови для більш динамічних особистісних змін і розвитку суб'єктної активності, ніж ті, що були раніше. Висока швидкість процесів у сфері науково-технічної революції, соціальних змін і економічних трансформацій набула особливого значення. Більш або менш інтенсивний перехід суспільства з індустріальної на інформаційну стадію розвитку перетворює контекст діяльності та життя людини на гіпердинамічне, із високою інтеграцією комп'ютерних технологій, усе більшою мірою віртуальне середовище. Необхідність відповідати високій швидкості та гнучкості багатьох суспільних процесів створює потреби в постійному (протягом усього життя) навчанні, усе більшою мірою дистанційному, комп'ютерно опосередкованому, такому, що

здійснюється з використанням інфокомунікативних і мультимедійних технологій мережі Інтернет. Формат дистанційних навчальних, навчально-психологічних, розвивальних курсів і тренінгів стає все більш затребуваним. Розвиток суб'єктної активності в таких умовах стає ще більш актуальним, ніж раніше, адже ставить індивіда перед можливостями самому бути ініціатором і «творцем» змін гіпердинамічного середовища постіндустріального суспільства, а не просто пасивно та часто стресово підлаштовуватися під них.

Перманентне зростання інформаційної інтеграції, що є необхідним компонентом розвитку сучасного суспільства та тісно поєднується з його іншими властивостями (глобалізацією, техногенністю, опосередкованістю інформаційними технологіями, мультимедійністю), окреслює актуальну роль здатності обмінюватися знаннями та діяльністю, установлювати контакти з іншими людьми, розвивати взаємовідносини. Важливість здатності до ефективної комунікації, комунікативної компетентності зростає в суспільстві та має особливе значення для індивідуальної продуктивності в соціумі. Майже тотальна інтеграція в життя та діяльність інформаційних технологій, розповсюдження віртуальних освітніх просторів з інноваційними психолого-педагогічними можливостями

в мережі Інтернет відкриває нові шляхи для формування та розвитку як суб'єктної активності, так і комунікативної компетентності. Навчально-психологічна робота на груповому рівні, що здійснюється в мережі Інтернет, починає відігравати все більш вагомий роль.

Розвиток суб'єктної активності засобами дистанційного навчального інструментарію, зокрема у форматі інтернет-тренінгів, указує на свою безсумнівну актуальність. Предметом дослідження є зв'язок суб'єктної активності та технологій дистанційного групового навчання, що здійснюються через мережу Інтернет.

Мета статті – дослідження продуктивності інтернет-тренінгів із формування комунікативної компетентності як сучасної та перспективної технології дистанційного навчання та психологічної роботи для розвитку суб'єктної активності учасників інтернет-тренінгів.

Незважаючи на те, що психологічна специфіка та потенціали інтернет-тренінгів усе частіше привертають увагу дослідників у галузі психології й педагогіки, можливості таких навчальних інструментів ще далекі від свого з'ясування. Питання розвитку суб'єктної активності інноваційними інструментами дистанційного навчання, такими, як групова навчально-психологічна робота, інтернет-тренінги, є відкритим і невирішеним. Актуальність розвитку суб'єктної активності як серед ментальних представників інформаційного суспільства, так і серед носіїв мислення попередньої, індустріальної стадії (люди похилого та частково середнього віку), указує на необхідність, з одного боку, поглиблення теоретичного аналізу та розроблення напряму, а з іншого – апробації, утілення та розвитку відповідних технологій на практичному рівні.

Виклад основного матеріалу. Суб'єктна активність – міра прояву в діяльності особи цілеспрямованості, націленої на перетворення дійсності, а також світоглядних позицій, переконань і переваг. Навчання, психологічна робота, спілкування під час інтернет-тренінгів є діяльностями, що потребують для свого ефективного здійснення цілеспрямованості, мотивації, вираження індивідуальних позицій тощо, у цілому – суб'єктної активності [1; 2; 3].

Формування суб'єктної активності надає індивіду психологічні ресурси, що сприяють продуктивності в різноманітних напрямках діяльності та в різних аспектах соціальної адаптації, зокрема в безпосередньому («звичайному») і комп'ютерно опосередкованому спілкуванні. Компетентне спілкування також передбачає практично в усіх випадках здійснення суб'єктної активності індивіда [4; 5; 6; 7].

Особливої важливості набувають як питання дослідження взаємодії спілкування та суб'єктної

активності, так і їхнього когерентного розвитку, що здійснюється в контексті застосування сучасних навчальних і психологічних технологій, до яких належить групова навчально-психологічна робота, наприклад інтернет-тренінги.

До інноваційних навчальних технологій належать і т. зв. віртуальні освітні простори – спеціально сформовані інформаційні середовища мережі Інтернет для здійснення різних форм дистанційного навчання на принципах активності, ініціативності та суб'єктності тих, хто навчається [8; 9]. Віртуальні освітні простори одночасно вимагають від учасників навчання суб'єктної активності й у той самий час стимулюють і забезпечують її розвиток [10; 11; 12].

Групова навчально-психологічна робота займає одну з ключових позицій у віртуальних освітніх просторах, сприяючи більш або менш масовому залученню учасників, надаючи психологічні ресурси для інтелектуального розвитку, психологічних змін, формування суб'єктної активності.

Залучення індивіда до віртуального освітнього простору, активна діяльність у ньому (навчання, спілкування, саморозвиток тощо), упровадження інфокомунікативних і мультимедійних технологій у розв'язування навчальних завдань сприяє розвитку мисленнєвої діяльності, підвищенню рівня самоорганізації та самостійності учбової діяльності, розкриттю учнівської мотивації [13; 14; 15].

Ефективне спілкування – одне з найбільш цінних та есенціально необхідних умінь індивіда, що створює психологічний контекст для активної діяльническої позиції суб'єкта в соціумі, активізації та здійснення ним різноманітних видів діяльності, адаптації та формування продуктивної позиції у світі інформаційного суспільства з його наголосами на високій динаміці змін, перманентних інноваціях, обміні знаннями, співпраці та конкуренції [13; 14; 15; 16].

Комунікативна компетентність у найзагальнішому розумінні є здатністю до ефективного спілкування. Така комунікативна діяльність і здатність до неї складаються з певних компонентів, таких, як визначення мети спілкування; урахування наміру учасників спілкування; оцінка особливостей ситуації; звернення уваги на способи та стратегії комунікації, що використовуються кожним співбесідником, для сприяння досягнення мети спілкування; вибір результативних і екологічних для конкретної ситуації та співбесідників власних стратегій комунікації; готовність гнучко змінювати свою поведінку в процесі спілкування; отримання задоволення від спілкування. Базовими компонентами суб'єктної активності як характеристики діяльнического стану індивіда є цілеспрямованість, мотивація, стратегії досягнення цілі, рефлексія, емоції [4; 17].

Системний аналіз компонентів комунікативної компетентності та суб'єктної активності демонструє їхню очевидну компонентну відповідність і когерентність, що вказує на кореляції у формуванні комунікативної компетентності з розвитком суб'єктної активності.

На ґрунті значного емпіричного досвіду проведення дистанційних і безпосередніх навчальних занять і курсів, довготривалого теоретичного вивчення концептуальних засад і практичних можливостей групової роботи в мережевому просторі Інтернету на технологічній платформі «Moodle» розроблений дистанційний навчально-психологічний тренінг комунікативної компетентності й успішного спілкування. Тренінг ґрунтується на концептуальних засадах ефективності дистанційного навчання, що розроблені в лабораторії сучасних інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України [8; 16; 17].

Під час розроблення концепції тренінгу комунікативної компетентності й успішного спілкування, націленого на здійснення у віртуальному мережевому середовищі його теоретичних положень, практичних завдань, під час формування моделі його учасника були застосовані виділені психологічні складові частини комунікативної компетентності. Відповідні критеріальні параметри об'єктивної реєстрації змін поведінки в спілкуванні учасників тренінгу були показниками ефективності здійсненого навчання та психологічних змін.

Дистанційний навчальний курс складається з 20 етапів, завдання яких послідовно виконуються учасниками тренінгу, націленими на формування та розвиток у собі комунікативної компетентності та суб'єктної активності. Серед методів дослідження застосований теоретичний аналіз сучасних першоджерел із теми; діагностичні та контрольні тести з розвитку комунікативної компетентності та відповідних комунікативних навичок, що вимірюють також референтні показники суб'єктної активності; методи тренінгової роботи (мінілекції, відеозавдання, вправи на самоаналіз, вправи на моделювання ситуацій, релаксаційні вправи тощо); технології статистичної обробки даних за допомогою програмних пакетів SPSS і Excel тощо.

За нашою моделлю когерентності розвитку суб'єктної активності та комунікативної компетентності покращення показників комунікативної компетентності також вказує й на розвиток суб'єктної активності. Серед учасників інтернет-тренінгу зафіксовані значні зміни в суб'єктній активності та комунікативній компетентності між початком навчання в дистанційному навчальному курсі та після його завершення. Показники різних методик дослідження, що відповідають

за суб'єктну активність і комунікативну компетентність, за час участі в інтернет-тренінгу в більшості учасників покращилися. Використані навчальні технології слід вважати продуктивними для розвитку суб'єктної активності та комунікативної компетентності.

Висновки. У результаті теоретичного аналізу й емпіричного дослідження у форматі формуального експерименту, метою якого було виявлення ефективності інтернет-тренінгів – сучасної технології дистанційного групового навчання для розвитку суб'єктної активності та комунікативної компетентності, показано, що інтернет-тренінги можуть бути ефективними для досягнення зазначених цілей. У процесі розкриття потенціалів інтернет-тренінгу, спрямованого на формування комунікативної компетентності та суб'єктної активності учасників навчання, розбору й осмислення його психологічних і організаційно-технічних особливостей, виявлено, що групова навчально-психологічна робота з розвитку компетентності в спілкуванні, під час якої задіюються інфокомунікативні та мультимедійні можливості мережі Інтернет, також сприяє й розвитку суб'єктної активності. Указаний зв'язок пояснюється когерентними та відповідними психологічними структурами обох психологічних феноменів, що стимулюється в процесі групового дистанційного навчання в мережі Інтернет та інтенсифікується суб'єктно орієнтованим середовищем навчання – віртуальним освітнім простором.

Існує прямий зв'язок між формуванням комунікативної компетентності та розвитком суб'єктної активності. Використовуючи інструменти формування комунікативної компетентності, можна сприяти розвитку суб'єктної активності, зокрема в контексті здійснення інтернет-тренінгів – групової навчальної та психологічної роботи в мережі Інтернет на ґрунті сучасних інфокомунікативних і мультимедійних технологій.

Виявлення можливостей формування суб'єктної активності різними технологіями дистанційного групового навчання, що здійснюються через мережу Інтернет, розвиток суб'єктної активності в процесі формування інших психологічних компетенцій засобами дистанційної навчально-психологічної групової роботи, аналіз психологічних, педагогічних, розвивальних потенціалів зазначених процесів, подальша інтеграція навчально-психологічних інтернет-тренінгів у віртуальні освітні середовища – це актуальні та перспективні завдання сучасної психології та педагогіки, що очікувано посядуть достойне місце в подальших дослідженнях і втіленні в практику психології та навчання. Науково-практичне опрацювання зазначених питань повністю узгоджується з напрямками розвитку та філософією інформаційного суспільства.

Література:

1. Азлецкая Е.Н. Личностные и средовые детерминанты формирования субъектности личности: дис. ... канд. психол. наук. Краснодар, 2002.
2. Александрова Н.Х. Субъективность человека на поздних этапах онтогенеза. Нижний Новгород: Нижегородский гуманитарный центр, 2000.
3. Maheu M., McMenamin J. Telepsychology Best Practices. New York: Oxford University Press Publication, 2012.
4. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. М., 1980.
5. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. М.: Мысль, 1991. 299 с.
6. Евстигнеева Ю.М., Собкин В.С. Место новых информационных технологий в жизни современного школьника. М.: Центр социологии образования РАО. URL: http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=58&PHPSESSID=5bc709800160e910b3b173fb2c664775.
7. Жичкина А.Е. О возможностях психологических исследований в сети Интернет. Психологический журнал. 2000. Т. 21, № 2. С. 75–78.
8. Смульсон М.Л. Учиннева діяльність у віртуальному освітньому просторі. Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми (Психологія нового тисячоліття): міжнар. наук-практ. Інтернет-конф., 28 травня 2012 р.: тези доповідей. URL: http://psy-science.com.ua/Konferenciya_2012_05_28/Smulson_Maryna_2012.doc.
9. Числова А.С., Татарчук Г.М. Использование Интернет-ресурсов в процессе преподавания английского языка. Ростов-на-Дону: Ростовский государственный университет. URL: http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=219&PHPSESSID=7597524e6e13a1a041318d44c489d5e8.
10. Львова А.И., Рязанцева И.А. Интернет-тренинг как новая возможность групповой психологической работы. М.: МГУ, 2004. URL: http://flogiston.ru/articles/netpsy/inet_training.
11. Мунтян П.А. Влияние сети Интернет на развитие человека как психологическая проблема. URL: http://www.library.by/portal/modules/psychology/readme.php?subaction=showfull&id=1106588195&archive=&start_from=&ucat=15&category=15.
12. Чумак В.В. Впровадження дистанційних технологій у процес розв'язування студентами психологічних задач. Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми (Психологія нового тисячоліття): міжнар. наук-практ. Інтернет-конф., 28 травня 2012 р.: тези доповідей. URL: http://www.psy-science.com.ua/Konferenciya_2012_05_28/Chumak_Viktor_2012.doc.
13. Воронова Т.А., Дельцова И.А., Куклина Л.В. Педагогические условия применения Интернет-технологий в очном обучении. Иваново: Ивановский государственный университет. URL: http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=229&PHPSESSID=9c8dc4cf5a5d1497c468cb4c214c3dfb.
14. Дивак В.В. Використання віртуальних навчальних середовищ у підвищенні кваліфікації директорів загальноосвітніх навчальних закладів. Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми (Психологія нового тисячоліття): міжнар. наук-практ. Інтернет-конф., 28 травня 2012 р.: тези доповідей. URL: http://www.psy-science.com.ua/Konferenciya_2012_05_28/Dyvak_Vladymyr_2012.doc.
15. Назар М.М. Інтернет-спілкування як чинник особистісних змін у юнацькому віці: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07; НАПН України, Ін-т психології ім. Г.С. Костюка. К., 2010. 396 с.
16. Смульсон М.Л. Психологічні особливості віртуальних навчальних середовищ. Технології розвитку інтелекту. К.: Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2012. URL: http://psytir.org.ua/upload/journals/3/authors/2012/Smulson_Maryna_Lazarivna_-_Psychologichni_osoblyvosti_virtualnyh_navchalnyh_seredovysh.doc.
17. Назар М.М. Деякі інструменти дистанційного навчання у розвитку суб'єктної активності. Технології розвитку інтелекту. Т. 2. № 7 (18). К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2017. URL: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/315.

Назар М. Н. Связь субъектной активности и инструментария дистанционного обучения через сеть Интернет

Целью исследования является анализ результативности формирования субъектной активности на основе использования инструментария дистанционного обучения, осуществляемого через сеть Интернет. Основными технологиями дистанционного обучения в исследовании являются интернет-тренинги, нацеленные на формирование коммуникативной компетентности. Обнаружена и проанализирована связь между развитием субъектной активности и развитием коммуникативной компетентности, которая заключается в системной взаимозависимости и когерентности их формирования. Осмысление теоретических первоисточников по теме работы, формирующий эксперимент в формате обучающего тренингового курса, осуществляемого в сети Интернет на основе платформы Moodle, математическая обработка «сырых» данных математико-статистическими методами, анализ результатов являются основными методами исследования. Показан эссенциальный характер субъектной активности для развития коммуникативной компетентности как следствие однородности общих психологических компонентов обоих явлений. Обучение участников интернет-тренингов по развитию субъектной активности средствами формирования коммуникативной компетентности, которые осуществляют деятельность по овладению умениями и знаниями в специально построенных, субъектно ориентированных виртуальных средах (т. н. виртуальных образовательных пространствах), является продуктивным и содействующим развитию как субъектной активности, так и коммуникативной компетентности.

Ключевые слова: Интернет, дистанционный обучающий курс, коммуникативная компетентность.

Nazar M. M. Correlation of subject activity and tools of distant learning studies through the Internet

A research purpose is an analysis of subject activity's forming's effectiveness on the ground of using tools of distant learning through Internet. Internet trainings of communicative competence's forming are the basic technologies of distant learning in research. Correlation between development of subject activity and development of communicative competence is found and analysed, it consists in system interdependence and coherency of their forming. Comprehension of theoretical original sources of work' theme, forming experiment in the format of learning training in Internet on the ground of Moodle platform, mathematical processing of "raw" data by mathematical-statistical methods, analysis of results are basic research's methods. Essential character of subject activity for communicative competence's development through homogeneity of general psychological components of both phenomena is shown. Participants' learning of internet trainings of subject activity's development by facilities of communicative competence's forming carry out activity of qualifying in abilities and knowledges in specially built, subject oriented virtual environments (so-called virtual educational spaces), are productive and facilitative in development both of subject activity and communicative competence. There is proved both psychological and pedagogical substantial potential of modern distant learning courses in Internet.

Key words: Internet, distance learning course, communicative competence.